

Кульбіда С. В.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник*

ЖЕСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЖЕСТИКУЛЯЦІЇ. ЛОКАЛІЗАЦІЯ – КОМПОНЕНТ ЖЕСТУ

Анотація

На основі позицій структурної лінгвістики визначено жест як елемент жестикуляції, з'ясовано його структурні елементи, відстежено кількісні показники структурних елементів у різних національних жестових мовах. Описано VIII позицій просторового положення жесту в УЖМ, визначено їхні характерні особливості. Розкрито поняття: жест, жестовий простір, нейтральний жестовий простір, просторове положення (локалізація), кінема. З'ясовано специфіку визначення цих понять в українських та

зарубіжних вчених.

Ключові слова: жест, жестовий простір, кінема, нейтральний жестовий простір, просторове положення (локалізація), релевантний інвентар.

Вивчення жесту як елемента жестикуляції присвячені праці А. А. Белікова (1983), У. Белуджі (1972, 1979), Л. С. Димскис (2002); Г. Л. Зайцевої (2000), А. А. Комарової (2000), В. Сантіс (1977), Е. Кліма, У. Белуджі (1979), Муді (1983), У. Стоку (1960, 1976) і вітчизняних вчених Н. В. Адамюк, Н. А. Зборовської, Н. В. Іванюшевої, С. В. Кульбіди, І. І. Чепчиної (2008), Р. Г. Краєвського (1964).

На прикладі кінетичної системи американської жестової мови (АЖМ) У. Стоку поділив жест на складові елементи, використовуючи метод мінімальних пар, описав релевантний¹ інвентар для АЖМ. Зокрема, вченим було виділено три параметри для опису структури жесту і розрізнення жестів між собою:

1. Місце показу жесту стосовно промовця (табула, таб). У цьому параметрі виділено три групи значень:

---

¹ оцінка найбільш відповідного способу, аналізу, оцінки (Краткий словарь терминов и обозначений. – СПб: Институт «Открытое общество», 1998. – С. 13.)

- а) у нейтральному жестовому просторі;
- б) на рівні будь-якої частини тіла, але рука не торкається її;
- в) у контакті руки з будь-якою частиною тіла.

2. Форма китиці руки, що виконує жест (десігнатор, дез).

3. Траєкторія руху (сигнація, сиг). Тут враховується і переміщення руки з однієї точки простору в іншу, і рухи пальців (китиці руки), при цьому положення руки у просторі залишається незмінним.

На доповнення описаної структури Р. Батісоном (1978) був введений четвертий параметр жесту – **орієнтація рук у просторі** стосовно одна одній та корпусу промовця [3]. Цей параметр фіксується системою нотації, розробленою В. Стоку, **рух** не був вказаним дослідником експліцитно поруч з трьома іншими [5].

Виділені параметри – складові фізичної структури жесту і названі автором **хіремами** (*χείρ* – рука, пор. *хірург*, *хіромантия*). У перекладі Г. Л. Зайцевої, А. А. Комарової (2000) складові жести позначаються як **фонем**, з чим ми не погоджуємося, оскільки *фон* в перекладі означає – звук [1]. Російський вчений А. А. Беліков (1983) назвав – **кіреми**. На наш погляд, доцільніше перекласти їх як **кінеми**, тому що **кіне** в перекладі – рух, що свого часу було ще запропоновано Р. Г. Краєвським (1964) [2, с. 4].

Жест, за визначенням У. Стоку, є основною значущою (семантичною) одиницею та має складну структуру. **Кінеми** – компоненти (параметри) жесту порівнюються з фонемами у слові і характеризуються у двох аспектах (фізіологічним та соціальним).

Фізіологічний аспект є наслідком роботи мовленнєвих органів – руки (рук), очей, виразу обличчя, тіла людини, а найменші елементи жесту як мовного знака, за допомогою яких передається інформація від людини до людини, є джерелом **соціального аспекту**.

Робота мовленнєвих органів, спрямована на утворення будь-якої кінеми, називається **продукуванням (показ)**. Визначальну роль у творенні кінем мови глухих відіграє центральна нервова система, яка керує роботою мовленнєвого апарату. Доведено, що основна відповідальність за продукування кінем лежить на лівій півкулі мозку, яка ще й конторолоє мовлення глухої людини й забезпечує адекватне сприймання та розпізнавання нею кінем чужого мовлення [4].

Якість кінем залежить від чіткої взаємодії всіх органів мовлення. Тому цю ознаку й покладено в основу розрізнення кінем, а отже, й класифікації.

Структурними компонентами (кінемами) жесту в УЖМ як знакової одиниці є: **просторове положення (локалізація, місцезростащування)** – таб (за У. Стоку), **конфігурація** – дез (за У. Стоку), **рух** – сиг (за У. Стоку), **нмануальний компонент** [5].

Кінеми функціонально еквівалентні фонемам у слові, які вибудовуються у морфемі послідовно, на відміну від них в жесті-морфемі одночасно присутніми є кінеми кожної з чотирьох позицій. Загальну кількість кінем дослідники жестових мов співставляють з кількістю фонем у вербальних мовах. Зокрема, у АЖМ виділено 12 табів, 19 дезів і 24 сига (Див. табл. 1.).

КОМПОНЕНТ ПРОСТОРОВОГО ПОЛОЖЕННЯ

Компонент **просторове положення** тісно пов'язаний з визначенням жестового простору. **Жестовим простором** називається простір, в межах якого промовець зазвичай показує жести [5, с. 14]. Обмеження простору проходить ледь вище голови, ледь нижче талії, від плеча до плеча – тобто відмічаються межі уявного прямокутника попереду тіла. Це дозволяє очам легко стежити за рухами, які в межах уявного простору є зручними для сприймання, розуміння.

Таблиця 1.

Порівняльна кількість кінем у жестових мовах

№	Представлена ЖМ	Провідні вчені	Кількість кінем
1.	АЖМ	Стоку У. (1960), Батіссон Р.(1974); Вільбур Р.(1979)	12 19 24
2.	ШЖМ	Хедберг Томас (2000)	18 22 24
3.	ФЖМ	Вудворд, де Сантіс (1977); Кліма, Белуджі (1979); Муді (1983)	16 17 20
4.	РЖМ	Зайцева Г.Л. (2000) Димскис Л.С. (2002)	10 20 16 70 45 170
5.	УЖМ	Краєвський Р.Г. (1964) Адамюк Н.Б., Зборовська Н.А., Іванюшева Н.В., Кульбіда С.В., Чепчина І.І. та ін. (2008)	- - 32 8 23 38

Під час пауз між думками чи чекання на відповідь руки комуніканти тримає у комфортній позиції на рівні грудної клітки або опущеними. Компонент **просторове положення або локалізація** характеризується місцем показу жести.

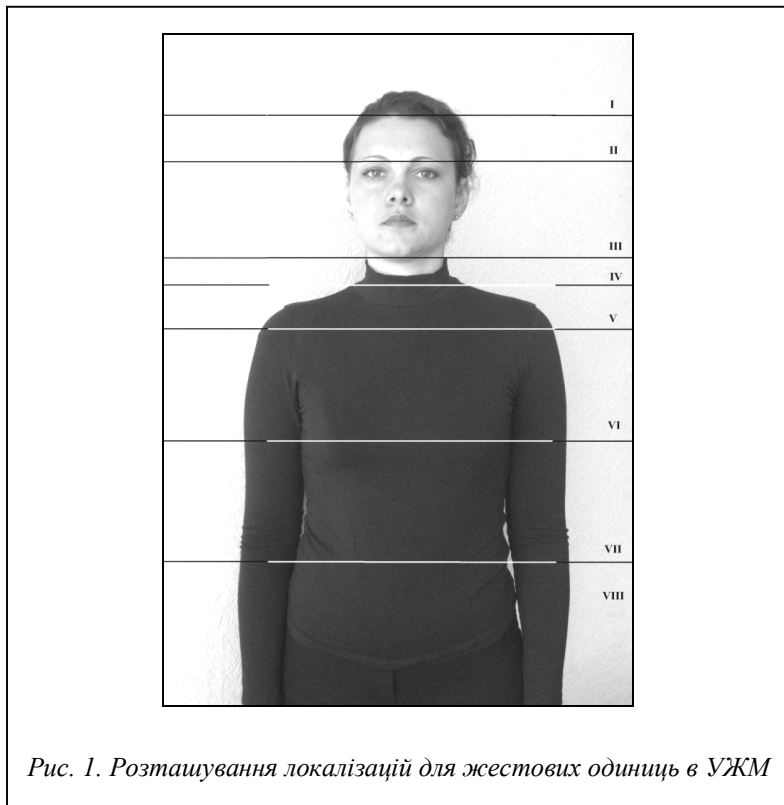

Рис. 1. Розташування локалізацій для жестових одиниць в УЖМ

I позиція – над головою:

а) над головою – БОГ, БЛИСКАВКА, ВЕСІЛЛЯ, ДУШ, ЗІРКА, НЕБО, СОНЦЕ, ХМАРА та ін.;

б) на голові – ВОЛОССЯ ДИБОМ, ЛОСЬ, ОЛЕНЬ, ОСЕЛЕДЕЦЬ (зачіска), ПІВЕНЬ та ін.

в) з боку голови – ВРАХОВУВАТИ, ГОЛОВА, КОЛИСЬ, МАТИ НА УВАЗІ, ШАПКА, ШОК та ін.

Рис. 2. ПІВЕНЬ

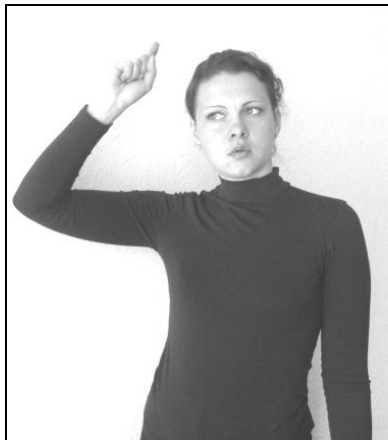

Рис. 3. КОЛИСЬ

Рис. 4. ДЕРЖАВА

II позиція – на рівні лоба:

а) посередині лоба – БОЛИТЬ ГОЛОВА, КОРОЛЬ, КУЛЬТУРА, НАБРАТИСЯ (спиртн.), ОСВІТА, ПРОКЛЯТИЙ, РОЗУМНИЙ, СОН, ХЛОПЧИК, ФАНТАЗУВАТИ та ін.;

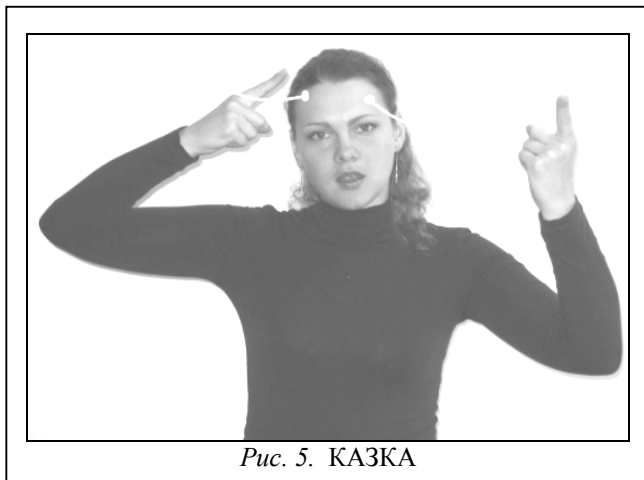

Рис. 5. КАЗКА

б) з обох боків лоба – ВИРІШИЛОСЯ, ДУРЕНЬ, КАЗКА та ін.;
в) над бровою (бровами) – БРОВА, ВИСМИКУВАТИ БРОВИ,
НАРЕШТІ ВИРІШИЛОСЯ, НАХМУРИТИ БРОВИ, СПЕКОТНО, ХОЧ
ЗАСТРЕЛЬСЯ та ін.

Рис. 6. ДУМАТИ

Рис. 7. ЛИЦЕМІРСТВО

Рис. 8. ВИГАДУВАТИ

Рис. 9. ІНДІЯ

г) на скроні (скронях) – ВІВЧАРКА, ДУМАТИ, ЄВРЕЙ, ЗАКЛОПОТАНИЙ, НЕ ЗНАТИ, НІМЕЦЬ, ОСЕЛ, ТУАЛЕТ та ін.

г) поєднання а і д – ЛИЦЕМІРСТВО та ін.

Рис. 10. ВОДА

Рис. 11. БОЛИТЬ ГОЛОВА

III позиція – середня і нижня частина обличчя:

а) на рівні ока (очей) – БЛИЩАТЬ ОЧІ, ВІЇ, ЗАСИНАТИ, ЗАСЛЬОЗИЛИСЯ ОЧІ, НАБІГЛА СЛЬОЗА, НЕНАВИДІТИ, КЛПАТИ, ПЛАКАТИ, ПОМІЧАТИ, ПРОКИДАТИСЯ, ПУСКАТИ БІСИКИ, СЛПІЙ, СТРІЛЯТИ ОЧИМА та ін.;

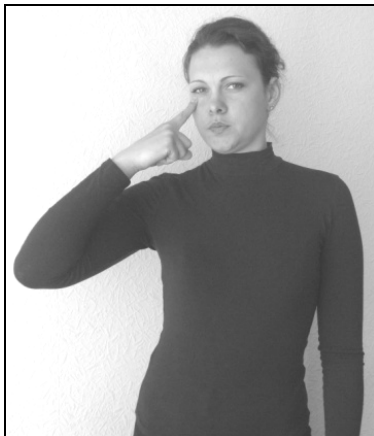

Рис. 12. ОКО

Рис. 13. НЕНАВИДІТИ

б) на рівні носа – БІЛЯ, ГРКО (на душі), ГРУША, ДУЖЕ ХОПТИ, ЗАПАХ, ЗВИЧКА, КИСЛИЙ, КЛОУН, МУЛЬТФІЛЬМ, НЕЖИТЬ, НИШПОРКА, СІДНИЦІ та ін.;

в) під носом – ВУСА, ШМАРКАЧ та ін.;

Рис. 14. ВТІХА (НАСОЛОДА)

Рис. 15. ЗАВЖДИ

г) на рівні щоки (щік) – БАБУСЯ, ВИРВАТИ ЗУБ, ДІВЧИНКА, ЕЛЕМЕНТАРНО, ЗЕЛЕНИЙ, ЗРУЧНО, КОСМЕТИКА, ЛЕГКО, МАТІР, МОЛОДИЙ, ОБРАЗА, ПРИБЛИЗНО, РАНОК, РОЖЕВИЙ, СОРОМНО, СОРОМ'ЯЗЛИВИЙ, УКРАЇНЕЦЬ, ХИТРИЙ, ЯБЛУКО та ін.

IV. ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖЕСТОВОЇ МОВИ

г) на рівні вуха (вух) – ВІК, ВЛЕТІЛО (ВИЛЕТІЛО) З ВУХА, ДЗВЕНІТИ, КЛАСНО, КЛІПСИ, КОХЛЕАРНА ІМПЛАНТАЦІЯ, НЕ ПОЧУТИ, СЕРЕЖКИ, СЛУХАТИ, НАВУШНИКИ, ПОЧУТИ, СЛУХОВИЙ АПАРАТ, ТЕЛЕФОН, ШУМ, та ін.;

д) на рівні губ – ВІДКРИВАТИ РОТ, ГАРЯЧИЙ, ГРКИЙ (смак), ЗУБ, ЗУБНА ЩІТКА, ЇСТИ, КРОВ, КУКУРУДЗА, МОВЧАТИ ЯК РИБА, ПИТИ, ПОЦІЛУВАТИ В ГУБИ, ТЕПЛО, ТРИМАТИСЯ ЗА ЖИТТЯ, ЦУКЕРКА, ЧЕРВОНИЙ, ФАРБУВАТИ ГУБИ, ФОРМА ГУБ, ЯЙЦЕ та ін.;

е) центр підборіддя – АКУМУЛЯТОР, БОРОДА, ВАЖКО, ВАЖКО СКАЗАТИ, ЕКСПЕРИМЕНТ, З ЦІКАВІСТЮ РОЗГЛЯДАТИ, ЛОВИТИ ГАВ, МОРОЗИВО, НАЙВИЩИЙ СТУПІНЬ МІЦНОСТІ, НЕНАЖЕРА, РАНО, СМІЯТИСЯ, ЧАС та ін.

Рис. 18. АКУМУЛЯТОР

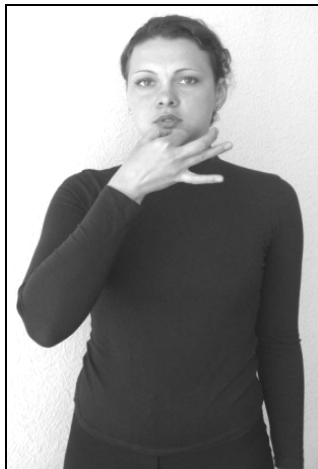

Рис. 19. РАНО

є) під підборіддям – ГОРІХ, ДІД, ДОСТАТНЬО, ДУРЕНЬ (нейтральне значення), М'ЯСО, ПРОФЕСОР, УВАГА та ін.;

ж) поєднання центру лоба і підборіддя – БАТЬКО, ДЯКУЮ, ЛІТО, ПОЛЩЕЙСЬКИЙ та ін.;

з) центр обличчя – НАСУПЛЕНИЙ, ФОТО та ін.

Рис. 20. ГОРІХ

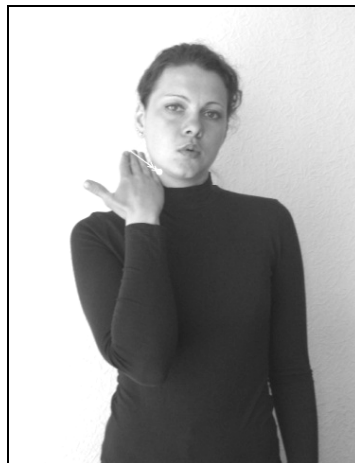

Рис. 21. НАБРИДАТИ

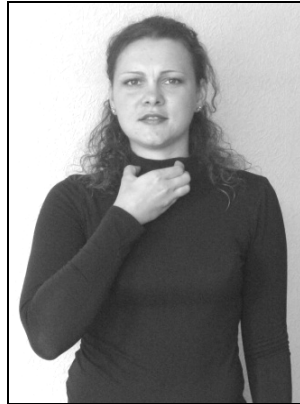
IV позиція – ділянка шиї:

а) центр шиї – ВІДРІЗАТИ ГОЛОВУ, ГОЛОС, ДЕРЕ У ГОРЛІ, ДЕФІЦИТ, ЗАБРАКЛО СЛІВ, КРАВАТКА (форма метелика), НЕ ХОЧУ, ХАМ та ін.;

б) збоку шиї – АНГЛЯ, ДІСТАТИ (в негат. значенні), НАБРИДАТИ, КОМІРЕЦЬ, ПОВІСИТИСЯ, ШАРФ та ін.

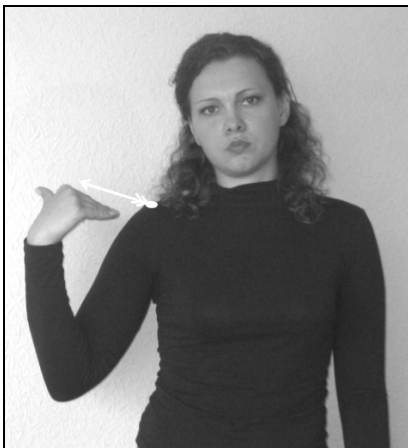
Рис. 22. М'ЯСО

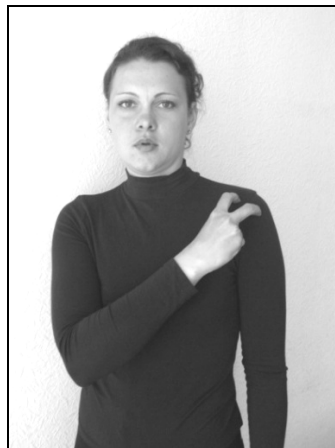
Рис. 23. ДЕФІЦИТ

V позиція – ділянка плечей:

а) на рівні лівого плеча – ВИБИТИСЯ З СИЛ, ЗНЕСИЛЕНИЙ, КОНЬЯК, НЕСТИ МІШОК та ін.;

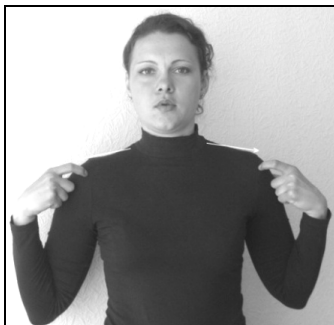
Рис. 24. РОЗБУДИТИ

Рис. 25. КОНЬЯК

б) на рівні правого плеча – ЗБУДИТИ МЕНЕ, НАЧАЛЬНИК, НЕЩОДАВНО та ін.

в) на двох плечах – ВІДПОЧИВАТИ, ГІМНАСТИКА, ЗДОРОВ'Я, КОРОМИСЛО, ОФІЦЕР, ПОГОНИ, СИЛЬНА ЛЮДИНА, СПОРТ та ін.

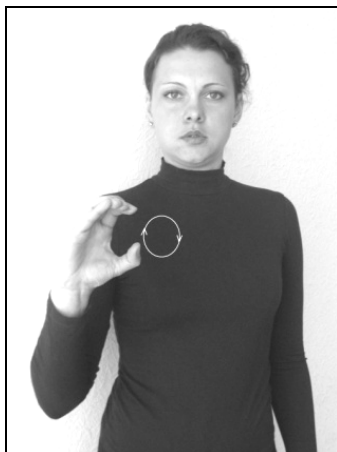
Рис. 26. ПОГОНИ

Рис. 27. ЗДОРОВ'Я

VI позиція – ділянка грудної клітки:

а) посередині грудної клітки – АРТИСТ, ДИСЦИПЛІНА, ДУША, ЗАДОВОЛЕНИЙ, ЗАНЕПОКОЄННЯ, КІСТЯК, МАЙКА, МУСКУЛИСТИЙ, ПЕРЕЖИВАТИ, ПРОКУРОР, РАДІСТЬ, РЕБРА, САМ, САМОСТІЙНО, СЕРДИТИЙ, СПОКІЙНИЙ, СУМУВАТИ, ЧИНОВНИК та ін.;

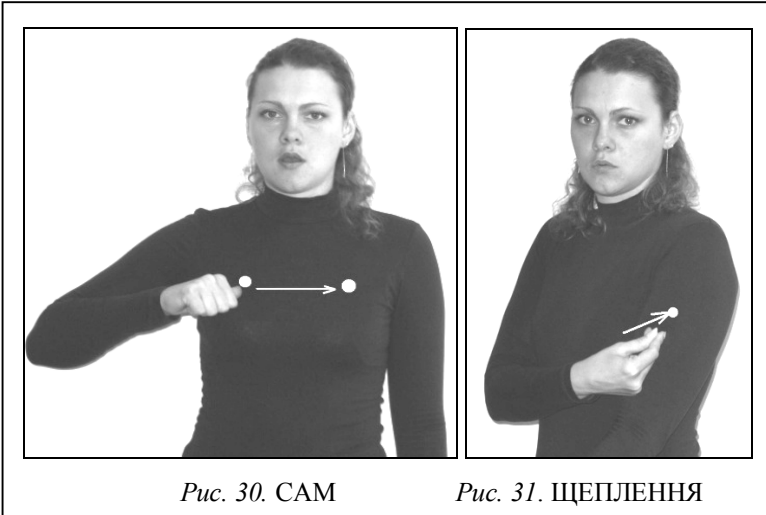

Рис. 28. СИНІЙ

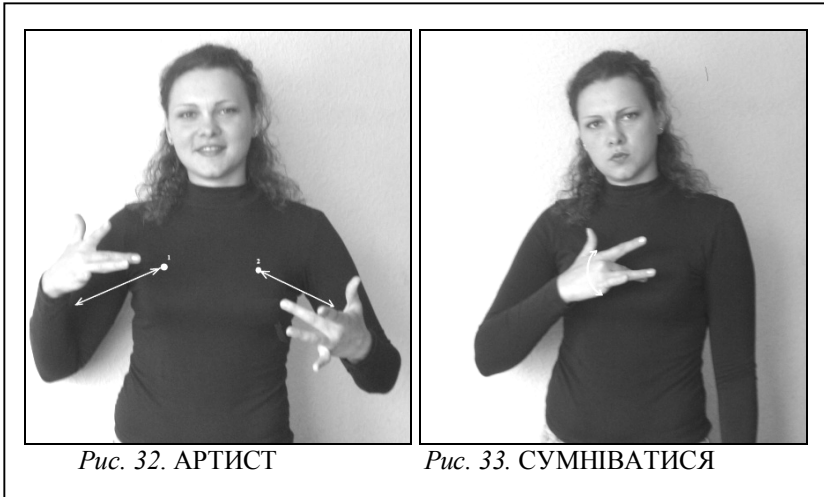
Рис. 29. ТЕРМОМЕТР

б) з боку домінуючої руки – ДІСТАВАТИ (СЛОВАМИ), СЕРЕДА, СИНІЙ, ОХОРОННИК, МАЙСТЕР та ін.

в) з боку протилежної руки – ДЕПУТАТ, ЗБЕНТЕЖЕНИЙ, ІНТУІЦІЯ, КНЯЗЬ, ПЕРЕДЧУТТЯ НЕДОБРОГО, ПОБАЖАННЯ, ПРАЦЯ, СЕРЦЕ, СУВОРИЙ, ТЕРМОМЕТР, ХОЛОСТЯК, ХОТІТИ, ЮРИСТ та ін.;

г) на лівому передпліччі – ЛІКАРНЯ, М'ЯЗ, МУРАШКИ ПО ТІЛУ, СИЛА, ТИСК, ЧЕРГОВИЙ, ЩЕПЛЕННЯ та ін.

VII позиція – простір перед собою:

а) нейтральний жестовий простір (У. Стоку, 1976) визначається як простір перед промовцем, у якому жест виконується без контакту руки з тілом – АБИЯК, АТАКА, ВЛАДА, ВІДСТУПІ, ВІДШМАГАТИ, ВЧИТЕЛЬ, ГОТОВНІСТЬ, ГРАТИСЯ, ДРУЖБА, ЗАКОН, ЗАХИСТ АДВОКАТА, ЗНИЩЕННЯ, КРОКУВАТИ, НЕ МОЖНА, НЕМОЖЛИВО, НІКОЛИ, НІЧОГО НЕМА, НІЧОГО РОБИТИ, ПОВАГА, ПОВЕДІНКА, ПОРЯДОК, ПРАВО, СВІТ, ЗЛАМАНІЙ, СІМ'Я, СТІЛ, ТАК СОБІ та ін.;

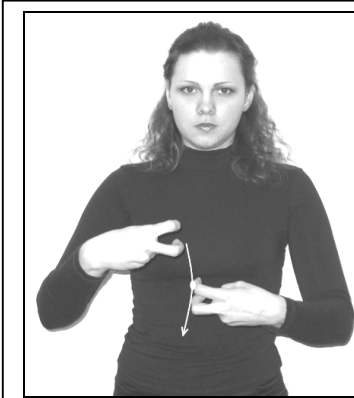

Рис. 34. ЗЛАМАНІЙ

Рис. 35. ЗВІДКИ

Рис. 36. ЖИВІТ БОЛИТЬ

Рис. 37. ВІДШМАГАТИ

б) на рівні талії – ВАГІТНІСТЬ, ГОЛОДНИЙ, ЖИВІТ (ниє), ЖИТТЯ, ЗГОЛОДНИТИ, ІКРА, КИШЕЧНИК, НАЇСТИСЯ, НАРОДЖУВАТИ, ПОЯС, ПУП, ТАНЦЮВАТИ, ТРЕНЕР, ШЛУНОК та ін.;

Рис. 38. ОСТАННІЙ

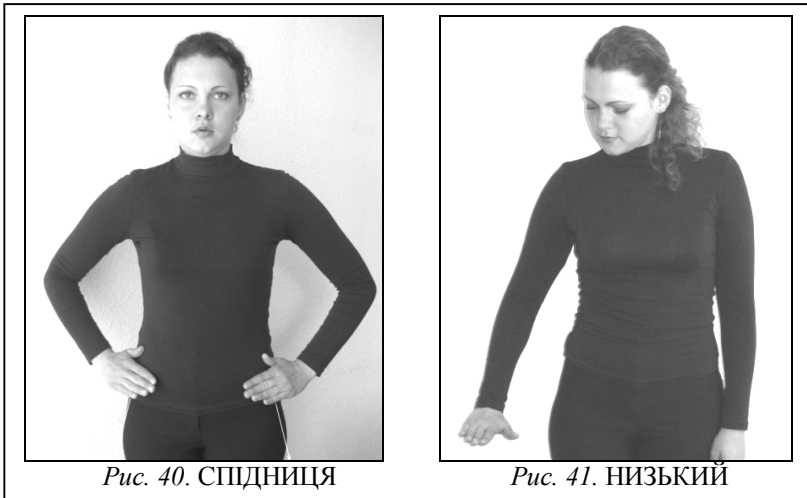
Рис. 39. КІНЬ

в) з обох боків талії – КІНЬ;

г) збоку домінуючої руки – АПЕНДИЦИТ, ДИРЕКТОР, ЗВІДКИ, ПОКЛАСТИ, УКОЛ, ХУЛІГАН та ін.;

г) поблизу ліктя – БІДНИЙ, ЗЛИДЕННИЙ, КОРДОН, ОСТАННІЙ та ін.;

VIII позиція – ділянка нижче талії

Рис. 40. СПІДНИЦЯ

Рис. 41. НИЗЬКИЙ

з обох боків торсу – СПІДНИЦЯ, НИЗЬКИЙ, ШТАНИ, ЛАМПАСИ, КИШЕНІ, КИШЕНІ ПОРОЖНІ, КИШЕНІ ВИВЕРНУТІ, СКЛАДКИ ЖИРУ, ТОВСТИЙ, ШОРТИ та ін.;

Таким чином, в УЖМ виділяємо 8 локалізацій для відтворення жестових одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зайцева Г. Л.* Жестовая речь в системе обучения и воспитания взрослых глухих учащихся : дис. доктора пед. наук : 13.00.03. / Галина Лазаревна Зайцева. – М.: Просвещение, 1988. – 294 с.
2. *Краєвський Р. Г.* Мова жестів глухих / Рудольф Генріхович Краєвський. – К.: «Радянська школа», 1964. – 219 с.
3. *Battison R. M.* Lexical borrowing in American sign language. Silver Spring, 1978.
4. *Bellugi U., Klima E.* Aspects of sign language and its structure. See Ref. 44, 1972. – pp. 169 – 203.
5. *Stokoe W. C.* Sign language structure: An outline of the visual communication systems of the American deaf // Studies in linguistics 21: Occasional papers 8, 1960. 94 pp.

Аннотація

На основе позиций структурной лингвистики определен жест как элемент жестикуляции, названы его структурные элементы, а также сравнены количественные показатели структурных элементов в разных

национальных жестовых языках. Описаны VIII позиций локализаций жеста в УЖЯ, уточнены их характерные особенности. Раскрыты понятия: жест, жестовое пространство, нейтральное жестовое пространство, локализация, кинема. Отображена специфика этих понятий украинскими и зарубежными учеными.

Ключевые слова: жест, жестовое пространство, кинема, нейтральное жестовое пространство, локализация, релевантный инвентарь.

Summary

Based on position of structural linguistic gesture is determined as an element of gesticulation, its structural elements are named and comparison of quantitative indicators of structural elements in different national sign languages. The VIII position of gesture localization in Ukrainian sign language are described, their peculiarities are clarified. Such notions are interpreted: gesture, gesture space, neutral gesture space, localization, kine.

Keywords: gesture, gesture space, kinema, neutral gesture space, localization, relevant equipment.